

EPERFA Rendszertan

- *Moraceae* – eperfafélék
- *Moroideae* alcsalád
- *Morus* – eperfa (kb. 12 faj) – É-i féltekén élő lombhullató fák v. cserjék
- (Alföldön eperfa, Dunántúlon szederfa)
- *Morus alba* – fehér eperfa - Kína
- *Morus nigra* – fekete eperfa - Irán
- (*Morus rubra* – vörös eperfa – É-Amerika)

Az eperfa és Magyarország

- Olaszországból került be hozzánk; fekete eperfa XV. sz. óta ismert
- Selyemhernyó tenyésztés felfutásával (XVII. sz. végétől) fehér eperfa telepítése sorfaként, majd epres kertekbe (2,5 M fa, 600 km sövény)
- Parasztudvarok kedvenc gyümölcsfája
- Japán pajzstetű ellen fürkészdarazsak – 1925-37 első sikeres biológiai védekezési eljárás nálunk
- 1969-ben hazai selyemgyártás (Tolna) befejezése
- Korábbi telepítések példányai lassan eltűnnek; könnyen kivadul; fekete eperfa nagyon megritkult
- Kisipari pálinka- és lekvár előállítás fellendülésével talán majd újra fontosabbá válik
- Termése helyi kisközpontokon bukkan csak fel

Morfológiája

- 10-20 m-es egylaki (kétlaki) fák
- Sűrű szerkezetű korona; rövid ágak
- Néha igen nagy, fényes levelek; heterofília; fehér eperfánál hosszabb levélnyel, fekete – keményebb és szőrösebb levél
- Virág (♂) és vegyes (♀) rügye is van → himelőző
- Csüngő barka virágzatban négytagú váltivarú virágok; 50-70 db/virágzat; szélbeporzásúak
- Makkocska (aszmag) termésekből álló, elhúsosodott, ehető terméságazat (sorosus); akár l=3-4 cm, Ø=1-2 cm
- Fehér, rózsaszín és lilásvörös termésszínű változatok

Termesztésének története, jelenlegi helyzete

- Fehér eperfát Kínában 5.000 éve termesztik
↔ selyemhernyó tenyésztés
- Fekete eperfa az ókori Európában már széles körben elterjedt volt
- Fehér eperfa a középkorban került be Európába (1148, Itália) a selyemhernyó tenyésztés miatt
- Gyümölcs célú hasznosításának legnagyobb kultúrája talán Ny- és Közép-Ázsiában van

Felhasználása

- Sok cukrot (7-12%) tartalmazó lédús gyümölcs, 1-4% sav, 20-30 mg/100 g C-vitamin
- Fehér eperfa termése édesebb, a feketéé harmonikusabb ízű
- Friss fogyasztás
- Pálinka (bor)
- Ivólé, lekvár, szárítás, fagyasztás
- Népi gyógyászatban
- Díszfa, sövény
- Fája bútort és kádáripari nyersanyag
- (festékanyagként)
- Selyemhernyó tenyésztés tápnövénye

Környezeti igényei

- Fényigényes
- Melegigényes, de széles hőtűrésű
- Évi átlag T-ben 12-15°C az opt.
- Téli hideget jól bírja; a fehér a legfagyűrőbb, a fekete a legérzékenyebb
- Későn hajt ki tavasszal (mora = késés)
- 500-600 mm csapadék elegendő
- Talaj iránt nem igényes, de a hideg nedves talajokat nem kedveli

Fajták

- Nálunk most csak a dísz változatokkal foglalkoznak fajtaszinten (Pendula, Pyramidalis, Nana, Fegyvernekiana)
- Jeszenszky: Eldorádó, Fekete óriás, Tüdőszínű, Folytontermő
- Külföldön ismertek névvel ellátott, gyümölcs hasznosítási célú szelekciói is

HÚSOS SOM Rendszertana

- *Cornaceae* – somfélék; É-i mérsékelt övben élő lombhullató cserjék v. kisméretű fák (13-15 genusz, 100 faj)
- *Cornus* – som (40-50 faj)
- *Cornus mas* – húsos som; Dél-Európa, Kisázsia – pontusi flóraelem
- forma *macrocarpa* – nagygyümölcsű
- forma *luteocarpa* – sárgagyümölcsű
- *Cornus sanguinea* – veresgyűrű som
- *Cornus florida* – virágos som

A húsos som és Magyarország

- Nálunk is őshonos – melegkedvelő tölgyesek cserjeszintjében (galagonya, kökény, csipkerózsa is)
- A som az egyik legrégebbi szavunk, helységnevekben is gyakori
- Hazánkban a közös művelésű gyümölcsösök fontos része volt a somberek – csallóközi somligetek, szatmári hagyásfák
- Erdért és Herbária felvásárolta; ETV 140 ha erdei gyümölcsöse
- Üzemi szintű termesztése nincs, gyűjtésből fedezik az igényeket
- Kisüzemi szintű pálinka- és lekvár előállítás fellendülésével egyre nagyobb rá az igény

Termesztéstechnológiája

- Szaporítható dugványozással és oltással is
- Fekete eperfát sokszor a fehér eprefa magcsemetére oltják
- Nagyon jól tűri a metszést
- Célszerű sudaras koronává alakítani
- Akár egy hónapon át folyamatosan szedhetők (VI/1 – VII/2), vagy ponyván összegyűjthetők a termések
- Teljes érésben kell betakarítani, ilyenkor könnyen lerázható, vagy magától lehullik
- Post-harvest tulajdonságai nagyon rosszak

Termesztésének története, jelenlegi helyzete

- 7.000 éve már fogyasztották
- Már az ókorban kedvelt gyümölcs volt. Értékes fegyvernyélinek számított.
- Középkorban a kolostorokban termesztették
- XIX sz.-ig gyakori a piacokon
- Mindig is a gyűjtés és szórványos, házikerti termesztés volt a lényeg
- Közép- és DK-Európában, Kisázsiaiban most is jelen van a kerti termesztésben
- Üzemi szintű termesztéséről kevés a hiteles információ (pl. Lengyeló.)

Felhasználása

- Táplálkozásélettanilag igen értékes, magas karotin és C-vitamin (200 mg/100 g) tartalom, cukor 4-14%, sav 1-4%
- Csersavtartalma nagy ((Nyersen))
- Pálinka (bor, likőr)
- Lekvár, befőtt, aszalva
- Ivólé, szörp
- Éretlen termése savanyítva
- Díszcserje
- Értékes szerszámfa (cornus = szarv, mert olyan kemény)
- Gyógyászati célú felhasználások (polifenolok, irridoidok, magjában zsíros olaj)

Környezeti igényei

- „Minden eget és földet, csak kövér legyen, elszenved”
- Fény- és melegkedvelő
 - Virága némileg fagyűrő
 - Szárazságtűrő
 - Meszes, vályogos kötöttségű talajokat kedveli leginkább
 - Várostűrése jó

Fajták

- Hazánkban csak egy dísnövény fajtája (Őszi tűz) van a fajtajegyzékben
- Császlói som, Szadai som
- Számos országban indítottak rá nemesítési programot
- Ausztria: Jolico, Reichtragende, Selection
- Szlovákia: Devin, Ovidius, Titus
- Ukrajna: Bolgarskij, Starokijevskij, Kostja, Semen, Ekzoticseszki, Nieznyi stb.
- Lengyel.: Dublany, Florianka, Slowianin, Raciborski, Juliusz, Szafer, Podolski, stb.
- bolgár, román, török, azeri, grúz fajták

CSIPKERÓZSA Rendszertana

- *Rosaceae* - rózsafélék
- *Rosoideae* – rózsaképek alcsaládja
- *Rosa* nemzetség (É-i félteke mérsékelt és hideg égövi cserjéi) – ma már kozmopolita
- *Caninae* alnemzetség (kb. 50 faj)
- *Rosa canina* - gyepürózsa
- *Rosa rubiginosa* – rozsdaszínű rózsza
- *Rosa corymbifera* – berki rózsza
- *Rosa villosa* – molyhos rózsza
- *Rosa dumalis* – ligeti rózsza
- *Rosa moschata* – pézsmarózsza

Morfológiája

- Hosszú éltű, 2-6(-8) méteres cserje v. kisebb fa
- Hosszú (levelek) és rövid (virágok) vesszők
- Virágrügy, virágzás II/3-III/1-től, elhúzódó
- Négytagú sárga virágai 15-30 tagú fejecskeszerű ernyőben helyezkednek el; rovarbeporzású
- Ép, tojásdad levelek; ősszel vörösre színeződnek
- Hosszúkás, 2-6 g-os csonthéjas, vörös (sárga) termékek; kb. 200 napig fejlődik
- Érés VIII/3-IX/1-től, elhúzódó

Termesztéstechnológiája

- Zölddugványozással (25 cm-es, VII/3-VIII/1-én) v. oltással szaporítják
- Magja nagyon sokáig elfekszik
- 4,5 X 3 méterre célszerű ültetni → 750 növény/ha
- Termőfordulása lassú (5-6 év)
- Kevés betegsége és kártevője van
- Betakarítás kézzel, hálóra gyűjtve a leeseő termékeket, vagy esetleg rázógéppel
- 7-11 t/ha várható

Termesztésének története, jelenlegi helyzete

- Gyógynövényként régóta hasznosított; középkorban az egyik legfontosabb volt
- Élelmiszeripari jellegű felhasználása is régóta ismert
- Üzemszerű termesztése a XX. sz-ban kezdődött, vitaminrózsza ültetvények a volt SZU-ban (2.000ha)
- Jelenleg számos országban (pl. Dánia – 135 ha, Németo., Svédo. – 130 ha, Bulgária – 200 ha) termesztik
- Világszinten Chile a legnagyobb exportőr
- Legnagyobb európai „termelők”: Töröko., Bulgária, Németo., Magyaro.
- Jelenleg növekvő igény, növekvő termesztő-területek
- 1,7 €/kg szárított bogyo

A csipkerózsa és Magyarország

- Régóta ismert
- Korábban évi 500-700 t-át vett fel az élelmiszeripar és 150 t-át a gyógyászati ipar
- Most a gyűjtés kb. évi 200-250 t
- Elsősorban a vad fajokat gyűjtik
- Nálunk is léteznek kisebb ültetvények, összesen kb. 30 hektáros nagyságrendben

Környezeti igényei

- Napfényben és félárnyékban is jól fejlődik
- Tél- és szárazságtűrő, de öntözéssel nagymértékű hozamnövekedés
- Nitrogén és kálium igényes
- Egyes fajok kedvelik a meszes talajokat

Fajták

- Államilag elismert magyar fajta nincs
- Karpatia (R. villosa – szlovák), RB-2 (R. villosa x rugosa – cseh), Industrin (svéd); Krupnolpdnij, Vitaminnij, Vorontovszkij (R. cinnamomea x webbiana – ukrán); Plovdiv 1 (R. canina – bolgár); Sylwia (R. canina – Lengyel.); Piro 3 (R. dumalis x pendulina - német)

Felhasználása

- A Caninae fajokat kevésbé hasznosítják dísznövényként
- Újabban csipkebogyós szárrészeket dekorációnak
- Gyógy- (magyar gyógyszerkönyvben is szerepel) és gyümölcstermő növény
- Csipkebogyó szárazanyagtartalma 20-25%; vitaminbomba, C-vitamin (300 – 4.000 mg/100g), karitnoidok (likopin is), folsav, E-vitamin; antocianinok, polifenolok, telítetlen zsírsavak
- A legnagyobb antioxidáns kapacitású gyümölcs
- Lekvár, szörp (bor, pálinka)
- Svédéknél levese nemzeti étel
- Sövénynek
- Díszrósák alanyaiként

Morfológiája

- Erősen tüskés, 1-3 m magasra növe cserjék
- Öttagú, fajonként változó színű, öntermékeny virágok
- Virágzás V-VI
- Áltermés, melyben az aszmag terméseket a húsos vacok kehelyszerűen körbeveszi; 2-3 cm x 1,5-3,5 cm, 3-8 g; legtöbbször piros

Termesztéstechnológiája

- Szaporítható magvetéssel; a fajtákat fás és zöld dugványozással, szemzéssel
- Telepítés 3-4 x 0,7-2-(3) m-re; ősszel
- Talajtakaró fóliák használata terjedőben
- 6-8 vázágú bokor kerül kialakításra
- Évente ritkító és ifjító metszés; esetleg 8-10 év után radikális visszavágás
- 300 kg NPK/év
- Számos kártevője és betegsége van
- Betakarítása a beszínesedéstől (VIII) a fagyokig tarthat
- Betakarítás kézzel (max. 4-6 kg/fő/óra) vagy géppel
- 2-4 t/ha gépi betakarítással